

AMERİKAN GAZETESİ HARPER'S WEEKLY İLLÜSTRASYONLARIYLA 1877-1878 OSMANLI RUS SAVAŞI (93 HARBİ) SIRASINDA OSMANLI KENTLERİ

Arş. Gör. Dr. Özgür GÜLBUDAK*

ÖZET

Avrupa ve Amerika'da 19. Yüzyılda yayımlanmış olan illüstrasyonlu süreli gazete ve dergiler dünyanın pek çok ülkesi gibi Osmanlı coğrafyasına dair de oldukça önemli bilgiler ve görseller sunmaktadır. Bu çalışma, bahsi geçen gazetelerden biri olan Amerikan Harper's Weekly'de 1876-1878 tarihleri arasında okuyucuya sunulmuş olan İstanbul, Balkanlar ve Anadolu şehirlerine dair ahşap gravür teknikli illüstrasyonları kapsamaktadır. Gazetede 93 Harbi sırasında stratejik öneme sahip Balkan şehirleri, Doğu Anadolu kentleri ve başkent İstanbul ile bu kentlerde yer alan stratejik öneme sahip kale, sur ve tabyalara ait 13 tasvirin yer aldığı anlaşılmaktadır. Bu illüstrasyonlar ve ilgili haberler, Osmanlı kent dokusu ve kültürel mirasının Harper's Weekly'de ne şekilde ve hangi amaçla kullanıldığını gözler önüne sermesi açısından değerli belgelerdir. Haberle ilgili olarak verilen illüstrasyonlar sayesinde Amerika'nın 93 Harbi sırasında Osmanlı'yı nasıl gördüğü ve imgeleştirdiği belirlenmiştir. Ayrıca 93 Harbi'nin özellikle Balkanlar ve Doğu Anadolu'daki Türk kültürel mirası üzerinde yarattığı tahribat, illüstrasyonlar vasıtasıyla belirlenmiş ve yapılacak çalışmalar için yabancı gazete illüstrasyonlarının ne denli önemli olduğu ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, Gravür, Harper's Weekly, İllüstrasyon, 93 Harbi.

Geliş Tarihi: 27.05.2022

Kabul Tarihi: 12.08.2022

Makale Türü: Araştırma Makalesi

*Ondokuz Mayıs Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Batı Sanatı Anabilim Dalı, Samsun/TÜRKİYE, ozgurbk2777@gmail.com, ORCID: 0000-0002-8650-0123

OTTOMAN CITIES DURING THE RUSSO-TURKISH WAR (THE 93 WAR) WITH ILLUSTRATIONS FROM THE AMERICAN NEWSPAPER HARPER'S WEEKLY

Dr. Res. Assist. Özgür GÜLBUDAK*

ABSTRACT

Illustrated periodicals published in Europe and America in the 19th century provide important information and visuals about the Ottoman geography, like many other countries in the world.

This study includes wood engraving technique illustrations of Istanbul, the Balkans and Anatolian cities, which were presented to the reader in one of the aforementioned newspapers, the American Harper's Weekly, between 1876 and 1878. It is understood that there are 13 depictions of strategically important Balkan cities, Eastern Anatolian cities and the capital Istanbul during the 93 War, as well as strategically important castles, fortifications and bastions in these cities. These illustrations and related news are valuable documents for understanding how Harper's Weekly used Ottoman urban texture and cultural heritage during the 93 War. Thanks to the illustrations given about the news, it has been determined how America saw and visualized the Ottoman Empire during the 93 War. In addition, the destruction caused by the 93 War on the Turkish cultural heritage, especially in the Balkans and Eastern Anatolia, was tried to be determined through illustrations and it was tried to reveal how important foreign newspaper illustrations are for the studies to be done.

Keywords: Ottoman, Gravure, Harper's Weekly, Illustration, The 93 War.

Received Date: 27.05.2022

Accepted Date: 12.08.2022

Article Types: Research Article

*Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Faculty of Humanities and Social Sciences, Art History Department, Western Art Department, Samsun/TURKEY, ozgurblk2777@gmail.com, ORCID: 0000-0002-8650-0123

1. GİRİŞ

Bu çalışmada, bir Amerikan gazetesi olan Harper's Weekly'de yer alan Osmanlı kentleri konulu illüstrasyonlar incelenmiştir. İncelenen sayılar 1876-1878 yıllarını kapsamaktadır. Gazetenin bahsi geçen sayıları günümüzde Hathitrust ve Internet Archive isimli dijital veri tabanında arşivlenmiştir. 1876 Ocak ve 1878 Haziran tarihleri arasına ait sayılarda yapılan araştırma neticesinde, 130 erişime açık sayı belirlenmiş ve bu sayılar içerisinde Osmanlı kentlerini konu alan toplam 13 tasvir tespit edilmiştir. Daha önce yayımlanmamış olan Harper's Weekly'deki Osmanlı kentleriyle ilgili bu tasvirler, II. Abdülhamid Dönemi'nin (1876-1909) ilk yıllarında meydana gelen 93 Harbi'nde (1877-1878) Osmanlı kentlerinin mevcut durumunu göstermesi, Amerikan medyasının Osmanlılara ne şekilde yaklaştığını ve okuyucusuna nasıl aktardığını ortaya koyması açısından özeldir. Harper's Weekly'deki ahşap gravür teknikli illüstrasyonlar, Fransızcadan Türkçeye çevrilen haberler ışığında Sanat Tarihi disiplininin yararlanılarak incelenmiş ve tarihi kaynaklarla desteklenmiştir. Bu metod uygulanırken 1876-1878 yıllarına ait sayılarda rastlanılan eserlere 93 Harbi (24 Nis 1877-3 Mart 1878) perspektifinden bakılıp günümüzle mukayese edilmiştir.

1856 yılında imzalanan Paris Antlaşması'nın ardından Rusya, Osmanlı karşıtı siyasetini hızlandırmış ve Osmanlı Devleti bünyesindeki Balkan milletlerini isyana teşvik etmiştir. Rusya, Tersane Konferansı ve Londra Protokolü gibi görüşmelerde Osmanlı'nın Balkanlardaki sorunları ortadan kaldırmaya dönük çabalarını görmezden gelmiş ve 24 Nisan 1877'de savaş ilan etmiştir. Bu savaş ilanı, Batı'nın yüzyıllardır işlediği Şark meselesini sonucu kavuşturma girişimidir. Yaklaşık bir sene süren savaşın sonunda 3 Mart 1878'de Ayastefanos Antlaşması

imzalanmıştır. Görüşmeler sırasında sağlayacağı destek karşılığında Kıbrıs İngiltere'nin himayesine verilmiştir. Ayrıca Osmanlı büyük bir savaş tazminatı ödemiş ve Balkanlardaki otoritesini kaybetmiştir (Aydın, 1994: 498-499).

Osmanlı coğrafyası içerisinde İstanbul başta olmak üzere, Anadolu, Balkanlar ve Kuzey Afrika, seyyah ve sanatçıların çalışmalarına sıklıkla konu olmuştur. Kitapları süsleyen çeşitli teknikteki gravürlerin yanında, sanatçıların resmettiği tablolar da Türk tarih ve kültürüne dair önemli veriler barındırmaktadır (Sevin, 2006; Sevim, 1996; İnankur ve Renda, 2008; Daşçı, 2007: 2; Daşçı, 2006a: 142-156; Daşçı, 2006b: 61-78). Özellikle 93 Harbi sırasında, Avrupalı ve Amerikalı gazeteler için muhabirlik yapan kişilerin verdikleri bilgi ve materyaller sayesinde haberleştirilen çok sayıdaki olay, yer, konu ve kişi hakkındaki tasvirler, birçok disiplini ilgilendirmesi ve dikkate değer bilgiler içermesi yönüyle önemli belgelerdir (Wigan, 2012: 123).

Türkiye'de genellikle kitap resmi olarak görülen illüstrasyon, bir metnin ya da fikrin geliştirdiği yazılı anlatımı çeşitli görsel şekillerle betimlemek, yorumlamak ve metni okuyucu açısından daha anlaşılır kılmak, yaratacağı etkiyi arttırmak amacıyla kullanılmıştır (Turani, 2015: 74; Sözen ve Tanyeli, 2011: 145). Buna ilaveten, illüstrasyonlar öncelikle öğretici ve açıklayıcı bir amaç taşımıştır (Erzen, 1997: 841).

18. Yüzyıl sonu ve 19. Yüzyıl başında, Thomas Bewick'in ahşap gravür tekniğine getirdiği yenilikler, unutulmaya yüz tutan bir malzeme olan ahşabın illüstrasyon üretiminde yeniden talep görmesini sağlamıştır (Wigan, 2012: 19). Bewick'in getirdiği yeniliklerin başında, malzeme olarak sert bir ağaç türü olan şimşiri tercih etmesi ve end-grain¹ kesim tekniğini kullanması gelmektedir. Yeni teknikle, sanatçı ahşabı istediği yönde oyabilme özgürlüğüne kavuşmuş (Dawson, 1981: 2), Bewick'in ahşap burini² keşfi sayesinde ise sanatçılar eserlerini detaylandırmayı

¹Eski yöntemde kullanılan ağaçların dikine kesilmesi nedeniyle ağaçların lifli yüzeyi ve çapakları sanatçıların işini zorlaştırdığı gibi baskının kalitesini de etkilemiştir. Yeni teknikle ise ağaçlar enine elde edilmiş ve böylece liflerin kalkması ve çapaklanma sorun olmamıştır (Dawson, 1981: 62).

²Burin, çelikten yapılmış bir tür kazıma kalemidir (Bölükoğlu, 1990: 155).

başarmıştır (Doyle, Grove ve Sherman, 2018: 216).

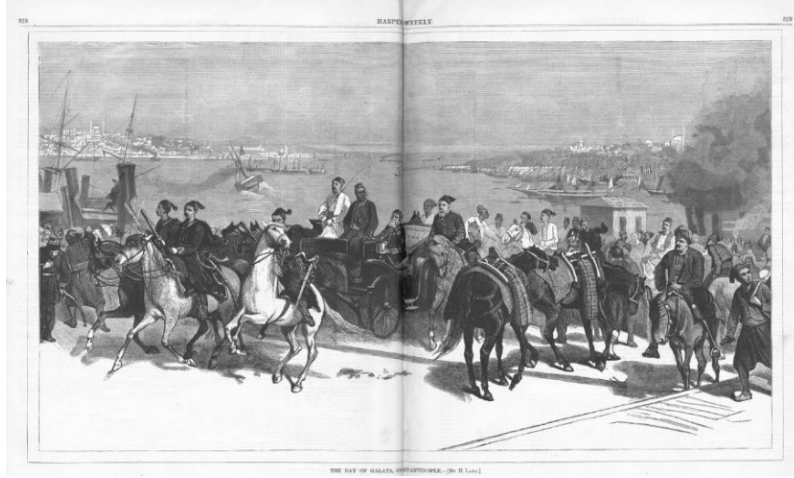
2. İLLÜSTRASYONLU GAZETELER VE HARPER'S WEEKLY

Ahşap gravür baskı teknikli kitap ve süreli yayınlardaki illüstrasyonlara yönelik artan kamu talebi, Penny Magazine (1832), Punch (1841) ve The Illustrated London News (1842) gibi resimlenmiş ilk süreli yayınlarla sağlanmıştır. 1842 yılında yayın hayatına başlayan The Illustrated London News, bu doğrultuda İngiltere'nin en önemli illüstrasyonlu gazetesi olma unvanını kazanmıştır. Penny Magazine, ilk yılında 200.000 civarında kopya satarak Avrupa ülkelerinde basınla ilgilenenlerin dikkatini çekmiştir (Tetu, 2008: 2). Londra'da bulunan Dalziel firması bu gelişimden en çok kâr eden gravür atölyelerinden biridir. Edward ve George Dalziel'in yanlarında çalışan gravürcülerle beraber, otuz yılda 50.000'i aşkın gravür yaptığı bilinmektedir (Doyle, Grove ve Sherman, 2018: 218-219). Charles Knight'la iyi ilişkiler kuran, Fransız yayıncı Alexandre Lachevardière, Penny Magazine'in oluşumunda önemli yeri olan buharlı presleri ithal etmiş ve Le Magasin Pittoresque'i (1833) kurmuştur. Édouard Charton ve Jean-Baptiste Paulin'in ortak çalışmalarının ürünü olarak, Paulin'in editörü olduğu L'illustration Journal Universel (1843), Paris'te yayın hayatına başlayan önemli Fransız gazetelerinden bir diğeridir. Dünya çapında haberleri konu alan gazete, savaş, sosyal hayat, politika, manzara, kültür-sanat gibi farklı konularda sayısız illüstrasyon üretmiştir. Bir başka dünya çapında haber yapan illüstrasyonlu Fransız gazetesi ise kurucusu Achille Bourdilliat olan Le Monde Illustré'dir (1857) (Doyle, Grove ve Sherman, 2018: 43).

Harper's Weekly'nin kurucuları olan dört kardeş James Harper (1795-1869), John Harper (1797-1875), Joseph Wesley Harper (1801-1870) ve Fletcher Harper'dır (1806-1877). James ve

John Harper kardeşler, küçük yaşlarda çok sayıda sanatçının ve baskı ustasının yanında çıraklık yapmış, iş hayatını öğrenmişlerdir. Daha sonra James ve John Harper kardeşler J&J Harper's ismiyle baskı işine atılmıştır. Ardından sırasıyla 1823 ve 1825 yıllarında ekibe küçük kardeşleri Joseph ve Fletcher'in da dâhil olmasıyla 1833'te şirketin adı Harper & Brothers şeklinde değiştirilmiştir. Aile şirketi olmasının ardından kardeşler arasında iş bölümü olmuş; James basın odası amiri, John işletme müdürü ve üretim gözetmeni, Joseph şirketin baş editörü ve eleştirmeni, Fletcher ise genel müdür olarak görev yapmıştır. Harper & Brothers 1850 yılında Harper's New Monthly Magazine'in kurulmasıyla süreli yayın işine resmen girmiştir. Ardından 1857 yılında Harper's Weekly ve 1867 Harper's Bazaar piyasaya sürülmüştür. Harper's New Monthly Magazine, birçok romanı yazı dizisi şeklinde sunması ve önde gelen Amerikalı yazarların makalelerine yer vermesiyle tanınmıştır. Harper's Weekly, Thomas Nast'ın (1861-1902) karikatürleri dâhil olmak üzere olağanüstü illüstrasyonlar basması, siyasi ve sivil reformlar için mücadele etmesiyle okuyucuların ilgisini çekmiştir. Kardeşlerin tümü hayatını kaybettikten sonra, şirket 1899'da bir mali krizle karşılaşmış, ancak finansör J. Pierpont Morgan tarafından kurtarılmıştır. Buna karşın 1900 yılında aile şirketi devretmek zorunda kalmış, gazete 13 Mayıs 1916 yılında son sayısını çıkarmıştır (Mott, 1938: 469).

Harper's Weekly'deki haber ve tasvirlerin üretiminde farklı yöntemler kullanılmıştır. Yöntemlerden biri sanatçının muhabir vasıtasıyla öğrendiği habere dönük, muhabirin taslağından yola çıkarak illüstrasyon yapmasıdır (Germaner ve İnankur, 2002: 52). Bir diğer yöntem editörün haberle ilgili sanatçıya sipariş vermesi ya da sanatçının haberi okuyarak hayal gücüyle bir resim üretmesidir. Üçüncü yöntem ise doğrudan fotoğraftan yararlanılarak

Görsel 1. Anonim, "İstanbul ve Boğaz Manzarası", Ahşap gravür, 22 Nisan 1876, Harper's Weekly, (http 3).

üretilen illüstrasyonlardır. Bunlar, bir şekilde sanatçının ya da firmanın elinde bulunan fotoğraflardan yararlanılarak yapılan tasvirlerdir. Bu tür çalışmalarda, sanatçı fotoğrafı gazetesinin formatına göre kopyalamıştır (Eldem, 2019: 6). Tasvir yapıldıktan sonra, baskı ekibinin gerçekleştirdiği birtakım işlemler sonucu, eser, gazete için baskıya hazırlanarak çoğaltılmıştır (Gretton, 2000: 145).

3. HARPER'S WEEKLY'DE YER ALAN OSMANLI KENT İLLÜSTRASYONLARI

Harper's Weekly'deki Osmanlı kentleriyle ilgili ilk illüstrasyon, gazetesinin 22 Nisan 1876 tarihli sayısında kullanılmıştır. İki sayfalık gravürle ilgili haberde, boğazda yer alan şehrin, ziyarete gelen kişilere dünyanın en güzel panoramik manzaralarından birini sunduğu belirtilmiştir (Görsel 1). Haberin devamında İmparator Konstantin'in (306-337) kurduğu şehrin tarihine değinilmiş ve Haliç kıyıları, dünyanın en büyük donanmalarının zorlanmadan sükûnet içerisinde ilerleyebileceği ve yüklerini rahatlıkla boşaltabileceği limanlar olarak gösterilmiştir. Haliç üzerinde yer alan üç köprünün Pera, Galata ve Tophane gibi önemli merkezleri birbirine bağladığı, Galata'nın Avrupalı tüccarlar

açısından İstanbul'daki ticaretin merkezi olduğu ifade edilmiştir. Bizans Dönemi'nde inşa edilen Galata Kulesi'nin, ahşap evler arasında oldukça görkemli görüldüğü, kulede gece gündüz yangınları gözetleyen bir bekçinin görev yaptığı anlatılmıştır. Galata civarına gelen bir gezginin karşılaşacağı manzara, eskinin ihtişamlı yapıları ile günümüz evleri ve bölgede yaşayan tembel halk arasındaki tezatlık olarak sunulmuştur. Bölgeyi gezmek ve keşfetmek isteyenler için çamurlu yollar ve dar sokakların büyük bir engel olduğu, fakat Galata'da gezginleri ağırlayan konuksever bir otelin varlığının durumu bir nebze katlanılabilir kıldığına değinilmiştir. Haberin devamında, edebiyat dünyasının önde gelen kişilerinden Fransız Théophile Gautier'in (1811-1872) İstanbul'u betimlediği şu cümleye yer verilmiştir. "Deniz ve gökyüzü arasındaki dalgalanmaları daha önce hiç bu kadar muhteşem gösteren bir manzara olmamıştı". Ancak Gautier'in bahsettiği manzaranın aksine, ihtişamlı binaların oldukça kötü durumda olduğu, yapıların son yıllarda İstanbul'da meydana gelen yangınlar nedeniyle güçlükle ayakta durabildiği düşüncesi savunulmuştur. Ayrıca sokakların bakımsızlığına ek olarak, başıboş hayvanların çokluğu İstanbul'da dolaşmayı güçleştiren bir

başka etmen olarak gösterilmiştir. Şehrin en görkemli ve ziyaretçi çeken yerleri ise Sarayburnu ve Ayasofya olarak gösterilmiştir. Cami olarak kullanılan Ayasofya'nın inşaa süreci, plan özellikleri ve o dönemki durumuyla ilgili bilgiler verilmiştir. Haberde son olarak, İstanbul şehirde ticaretin neredeyse tümüyle Avrupalıların elinde olduğu, girişimci bir milletin elinde olsa dünyanın en gelişmiş deniz şehri olabileceği, ama şehrin şu anki durumunun Türk toplumunda yaşanan yozlaşma ve bozulmanın açık bir ifadesi olduğu iddia edilmiştir (Harper's Weekly, 1876: 328-329).

Gazetede kullanılan illüstrasyon, Heinrich Lang'ın ahşap üzerine yağlıboya tekniğindeki tablosundan gravüre dönüştürülmüştür. Alman ressam ve illüstratör Heinrich Lang (1838-1891) sanat eğitimini Königliche Akademie der Bildenden Künste'de (Kraliyet Güzel Sanatlar Akademisi) almıştır. Atlar ve sirk manzaraları üzerine sayısız çalışma yapan sanatçı adını kendine has tarzıyla duyurmuştur. Sanatçının boğaz manzarası konulu tablosunda atları tasvir etme konusundaki başarısı fark edilmektedir (http 1). Kompozisyon Heinrich Lang tarafından ilk kez 1874 yılında resmedilmiştir. Sanatçının farklı tekniklerde aynı sahneyi birden fazla

kez yeniden ele aldığı çalışmaları mevcuttur. Antiquariat Inlibris isimli müzayede şirketinin kataloğunda bulunan 1875 tarihli tablo, 35.000 € fiyatla satışa sunulmuştur (http 2).

At arabasında tek oturan ve etrafı, ona eşlik eden atlılarla çevrili kişi, dönemin sadrazamı Hüseyin Avni Paşa'dır (1819-1876). Kortejin etrafında görevli memurlar ve rıhtımda gündelik işleriyle ilgilenen halk bulunmaktadır. Arka kısımda ise yelkenli ve buharlı gemilerle dolu eşsiz boğaz manzarası görülmektedir. Sağ arkada görülen Sarayburnu üzerindeki Topkapı Sarayı, saraya ait Adalet Kasrı (Kulesi) ve Ayasofya Camii, tablodaki gibi net biçimde seçilebilirken, gemi bacalarından çıkan dumanın arkasındaki Sultan Ahmet Camii, gravürdeki kısaltım nedeniyle yoktur (Görsel 2). Tabloda, Anadolu yakasındaki camiler ve kent silueti belli belirsiz tasvir edilmesine karşın, gravürde bu kısım büyük oranda eklenen gemi bacaları ve yelkenleriyle örtülmüştür.

İstanbul'u ziyarete gelen yabancıların önceki yüzyıllara ait Topkapı Sarayı ile ilgili çok sayıda gravür, tablo ve fotoğrafı bulunmaktadır. Sarayburnu'nun panoramik gravürleri düşünüldüğünde, J. Valezquez, Antoine-Ignace Melling, Gaspare Fossati, Thomas Allom, Fauvel

Görsel 2. Heinrich Lang, "İstanbul ve Boğaz Manzarası", 1875, Ahşap üzerine yağlı boya, Antiquariat Inlibris, (http 4).

ve John Frederick Lewis gibi çok sayıda yabancı sanatçıya ait eser akla gelmektedir (Sevin, 2006). Sarayburnu silueti içerisinde en göze çarpan yapılardan birisi Adalet Kasrı ya da Adalet Kulesi adlarıyla tanınan kuledir. Kulenin 16. Yüzyılda yapıldığı ve pek yüksek olmadığı bilinmektedir. Günümüze ulaşan kule ise 19. Yüzyılın ikinci yarısına aittir (Eldem ve Akozan, 1982; Necipoğlu, 2014).

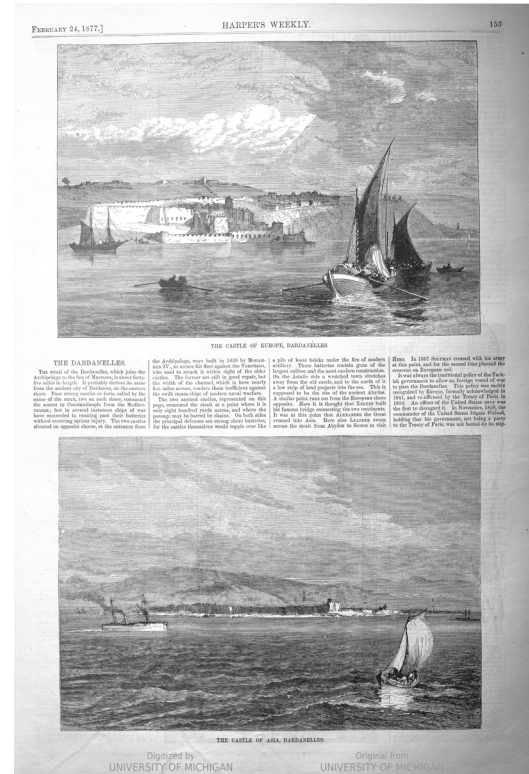
Harper's Weekly'nin 24 Şubat 1877 tarihli sayısında, Çanakkale Boğazı'nın iki yakasındaki kalelerle ilgili illüstrasyona yer verilmiştir (Görsel 3). Haberdeki bilgilere göre; iki kale, Çanakkale Boğazı'nın en dar kısmında yer almaktadır. Akdeniz'den İstanbul'a geçişi kontrol altına alan kaleler, bünyesinde son derece güçlü batarya ve silahlar barındırmaktadır. Tarihte sadece buradan geçen birkaç geminin ciddi zararlar görmeden ilerleyebildiği, antik dönemde Pers İmparatoru Xerxes (MÖ 486-465) ve Büyük İskender'in (MÖ 336-323) buradan ilerleyişlerini sürdürdüğüne değinilmiştir. Haberde, 1357 yılında Solyman diye tabir edilen kişinin bu noktada hilali ikinci kez Avrupa topraklarına diktiğine dikkat çekilmiştir (Harper's Weekly, 1877: 153). Adı geçen Süleyman, Orhan Gazi'nin oğlu Süleyman Paşa'dır (1316/1357) (Emecen, 2010: 94). Süleyman Paşa, Osmanlı tarihinde Rumeli Fâtihî diye bilinmekte olup Gelibolu Yarımadası'na çıkarak ilk fetih hareketini başlatan şehzadedir. Gazetedeki 1357 tarihiyle Gelibolu'nun fethi kastedilmiş ancak Gelibolu 1354 yılında Osmanlı topraklarına kazandırılmıştır. 1357 tarihi Süleyman Paşa'nın vefat yılı olması nedeniyle bir karışıklık söz konusu olmalıdır (Emecen, 2010: 94-96).

Ayrıca haberde, yabancı savaş gemilerinin Çanakkale Boğazı'ndan geçişine izin vermemek Osmanlıların geleneksel politikası olarak gösterilmiş, bunu ilk göz ardı eden kişi, Amerika Birleşik Devletleri donanmasından bir subay olmuştur. Kasım 1858'de Wabash isimli geminin

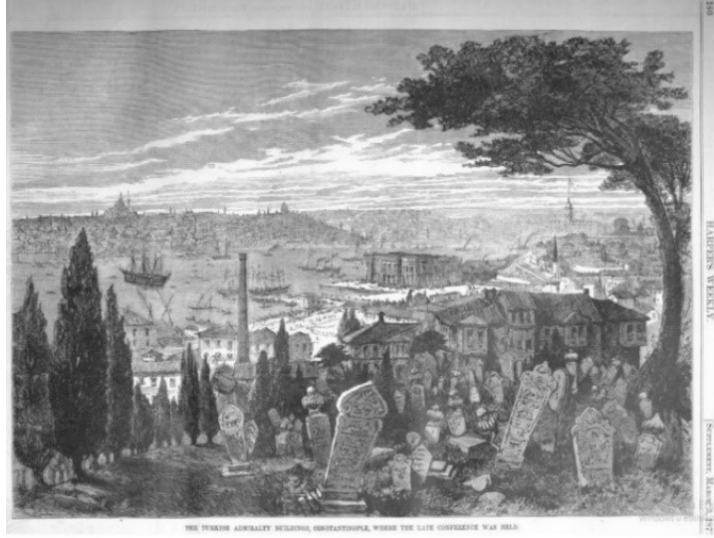
amirali, hükümetinin Paris Antlaşması'na taraf olmadığını öne sürerek Çanakkale Boğazı'nı geçmiş ve gemisini İstanbul'a demirlemiştir. Osmanlı hükümeti amirale itiraza gerek duymamış ve onu dostane bir şekilde kabul etmiştir. Gazete, daha sonra antlaşmanın bu kısıtlayıcı maddesinin 1870 yılında yürürlükten kaldırıldığını ve boğazın seyrinin herkese açıldığını belirtmiştir (Harper's Weekly, 1877: 153).

Ege Denizi'nden Çanakkale Boğazı'na girişte, Avrupa kıyısında Seddülbahir Kalesi, Anadolu yakasında ise Kumkale Kalesi vardır. İki bölümlü illüstrasyonda yer alan tasvirler, bu iki kaleye aittir. Gazete, her iki kalenin IV. Mehmed (1642-1696) tarafından 1659 yılında inşa ettirildiğini belirtmiştir (Harper's Weekly, 1877: 153).

Fatih Sultan Mehmet Dönemi'nde Çanakkale Boğazı'nın en dar noktasına karşılıklı iki kale inşa

Görsel 3. R. C. H. "Çanakkale Boğazı", Ahşap gravür, 24 Şubat 1877, Harper's Weekly, (http 5).

Görsel 4. Anonim, "İstanbul Panoraması", Ahşap gravür, 03 Mart 1877, Harper's Weekly, (http 6).

ettirilmiştir. Bunlar Anadolu yakasında Kale-i Sultaniye (Çimenlik Kalesi), Avrupa yakasında ise Kilitbahir Kalesi'dir. İki kale arasındaki mesafenin 1200 metre olması nedeniyle boğazdan izinsiz geçmek son derece güçtür. 1659 yılında boğazın girişine iki kale daha, yani Kumkale ve Seddülbahir kaleleri yapılarak savunma hatları kuvvetlendirilmiştir. Semavi Eyice, Seddülbahir ve Kumkale'nin inşa tarihi için farklı tarihler belirtmekte, Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi'ndeki "Kale" adlı makalesinde 18. Yüzyılı işaret etmekte, "Çanakkale Hisarı" isimli makalesinde ise Seddülbahir Kalesi için 1658 tarihini savunmaktadır (Dağgülü, 2007: 24-25; Eyice, 2001: 241; Eyice, 1993: 203).

Harper's Weekly'nin 03 Mart 1877 tarihli sayısında, okuyucuya bir başka İstanbul tasviri sunulmuştur (Görsel 4). Gravür, Tersane Konferansı'na istinaden gazetede yayımlanmış bir İstanbul panoramasıdır. 19 Aralık 1876'da Midhat Paşa sadrazamlık makamına geldiğinde, dış politikayı onarmak ve devletin geleceğini güvence altına almak amacıyla, 23 Aralık'ta Kânûn-ı Esâsî ilan edilmiştir. Avrupalı güçlere ait delegasyonun katıldığı Tersane

Konferansı'nda, Osmanlı'nın ilanı ilgi görmemiş, hatta bazı çevrelerce "karşılıksız çek" olarak nitelendirilmiştir. Konferansta Sırbistan'a bağımsızlık verilmesini talep eden Rusya ile bu kararı tanımayan Osmanlı arasındaki gerginlik Osmanlı-Rus Savaşı'na zemin hazırlamıştır (Özkurt, 2016: 278; Toprak, 2013: 352; Kutlu, 2007: 104-105).

Haberde, Tersane Konferansı'ndan ziyade İstanbul panoramasına dönük bilgilere yer verilmiştir. Pera, Türk başkentinin bir banliyösü olarak tanıtılmış, ayrıca ziyarete gelen bir gezginin, Haliç'teki tahta köprüden geçtikten sonra kendini, dar sokaklardan yürüyerek çıkılması gereken sarp bir tepenin eteğinde bulacağı ve burada İstanbul'un yabancı sakinlerine ait konutları göreceği aktarılmıştır. Gazete, başkentin en göze çarpan özelliklerinden birini, şehrin en yoğun nüfuslu bölümünde bulunan çok sayıda mezarlıklar olarak göstermiştir. Mezarlıklardaki servilere değinen haberin sonunda, her doğum ve ölümden bu ağacı dikmenin Müslümanların bir kuralı olduğu ifade edilmiştir. Ayrıca genellikle bu mezarlıkların ihmal edildiği, mezar taşlarının ufalanarak

çürüdüğü ve mezarlıklara gereken özenin gösterilmediği bildirmiştir (Harper's Weekly, 1877: 180).

Beyoğlu'ndaki bir mezarlıktan Haliç ve arkasındaki Fatih'i gösteren panoramada, İstanbul'un önemli mimari eserleri ve 1877 yılına ait kent dokusu gözler önüne serilmiştir. Tasvirin orta kısmında Tersane Konferansı'nın toplandığı, dönemin Bahriye Nezareti (Kuzey Deniz Saha Komutanlığı) olarak hizmet veren yapı görülmektedir (Özkurt, 2016: 273-278). Yapının sağında, üzerinde bayrak dalgalanan eser, dönemin Bahriye Merkez Hastanesi'dir (Kasımpaşa Asker Hastanesi). Karşı kıyadaki Fatih silüetinde yer alan iki minareli cami, Yavuz Sultan Selim Camii (1522), caminin sağında görülen yüksekçe kubbeli bina ise Fener Rum Lisesi'dir. Yavuz Sultan Selim Camii, Fatih Camii ve Bayezid Camii, İstanbul'un fethinin ardından Fatih'te inşa edilen ve Sarayburnu'ndaki silüeti belirleyen, Sinan öncesi mimari eserler olarak değerlendirilebilir. Cami sahip olduğu büyük kubbesi ve birer şerefeli iki minaresiyle Haliç ve Çarşamba tarafından etkileyici bir görünüşe sahip olup, tabhâneli camilerin son örneğidir (Cantay, 1988: 69-80; Yüksel, 2009: 514). Tarihi fethin ilk yıllarına kadar dayanan Fener Rum Lisesi, 19. yüzyıldaki Batılılaşma hareketleri neticesinde yenilenmiştir (Aytar, 2015: 50).

E. Flandin'in bu mezarlığa yakın bir konumda olan Galata'daki bir mezarlığa ait 1853 tarihli gravürü bulunmaktadır (Sevin, 2006: 48-49). Mezarlığın bulunduğu mevkiinin Kuzey Saha Deniz Komutanlığı ile Kasımpaşa Recep Tayyip Erdoğan Stadı arasında olması kuvvetli ihtimaldir. Fakat buradaki mezarlık günümüze ulaşmamıştır. Çeşitli mezar taşı formlarının görüldüğü mezarlıktaki Osmanlı Dönemi mezar taşları, yine gazetenin haberde dile getirdiği gibi oldukça bakımsızdır. Ancak son yıllarda gerek Osmanlı gerekse Osmanlı geleneğini sürdüren Cumhuriyet devri mezar taşlarının yer aldığı

mezarlıklarda girişilen çevre düzenlemesi ve peyzaj çalışmalarıyla eserler hak ettiği değeri görmeye başlamıştır (Beyazıt, Çelemoğlu ve Atıcı, 2021).

Harper's Weekly'nin 21 Nisan 1877 tarihli sayısında, Tersane Konferansı'nda istenen sonuçlar elde edilemeyince Osmanlılar ile Ruslar arasındaki gerginliğin arttığına değinilmiş ve Türklerin Karadeniz ile Marmara'yı bağlayan boğazda yer alan savunma amaçlı kaleleri ve tabyaları hakkında bilgiler verilmiştir. Gazete tasvirle ilgili haberde, bölgenin Roma ve Bizans dönemlerinden bahsetmiş ve İstanbul'un fethine yer vermiştir. Ayrıca boğazdaki savunma birimleri, Osmanlı'nın jeopolitik ve ticaret açısından şehre verdiği önemin ispatı olarak gösterilmiştir (Harper's Weekly, 1877: 319-320).

Osmanlı'nın Çanakkale Boğazı gibi İstanbul Boğazı'nı korumak için çok sayıda kale inşa ettirdiği bilinmektedir. Boğazın kaleleri altyazısıyla sunulan tasvirde, detaycılıktan uzak sekiz ayrı gravüre yer verilmiştir (Görsel 5). Kale ve tabyaların genel durumu, kısa süre sonra patlak verecek olan Osmanlı-Rus Savaşı'nın İstanbul'daki hazırlıklarını göstermektedir. Sol üstte Miveanitza Kalesi, sağ üstte Anadolu Feneri'ne ait bir tasvir bulunmaktadır. Üstten ikinci sıradaki ilk illüstrasyonda, Papazburnu'ndaki tabyaya ait bir tasvir kullanılmıştır. Yıkık bir minarenin bulunduğu tabyadaki askerler altı top etrafında görülmektedir. Toplardan biri kurulmuş, diğer beşi toprak üzerinde durmaktadır. Papazburnu'nun hemen yanındaki gravürde, Garipçe Kale'yi gösteren bir tasvir vardır. Oldukça sağlam görünen kale üzerinde bayrak dalgalanmakta ve içerisinde bir minare yer almaktadır. Papazburnu'nun altında Filburnu Tabyası vardır. Filburnu Tabyası, Garipçe Kale gibi oldukça sağlam bir halde, bayrak ve minare detayları bakımından benzer özellikler sergilemektedir. Filburnu'nun yanındaki görselde

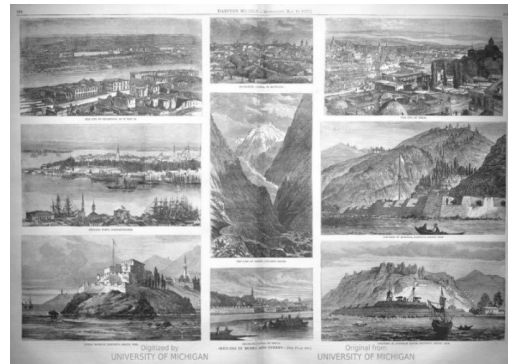
Görsel 5. Anonim, "Boğaz'daki Savunma Yapıları", Ahşap gravür, 21 Nisan 1877, Harper's Weekly, (<http> 7).

Büyüklüman Kalesi vardır. Kaledeki toplar denize dönük biçimde hazırdır. Sol altta Rumelikavağı Kalesi düzgün tahkim edilmiş durumdadır. Son olarak sağ altta ise Telli Tabya'ya ait bir gravüre yer verilmiştir. Telli Tabya'nın sur duvarları ve sur üstüne yerleştirilmiş topları ile olası tehditlere karşı hazırlıklı olduğu anlaşılmaktadır.

Harper's Weekly'nin 19 Mayıs 1877 tarihli sayısında, Bükreş, Belgrat, Sarayburnu, Macar Tabyası, Anadolukavağı, Poyrazburnu, Tiflis, Sivastopol, Daryal Geçidi ve dönemin Rus coğrafyasına ait stratejik öneme sahip şehir ve savunma birimlerine ait tasvirler yer verilmiştir (Görsel 6). Gazete, başkent İstanbul'u dış görünüş açısından muhtemelen dünyanın en güzel şehri olarak tanıtmıştır. Denizden bakıldığında saraylar, camiler, hamamlar, çarşılar, kubbeler ve kulelerin muhteşem bir perspektifle birbirinin üzerinde yükseldiği, ancak şehre girer girmez bu büyünlüğün bozulduğu aktarılmıştır. Gazeteye göre; sokaklar dar, kirli ve kötü döşenmiş; evler büyüklük ve şekil bakımından farklılık göstermekte ve çoğunlukla

ahşaptandır. Yangınların yarattığı ağır tahribatın nedeni olarak ahşap konutlar işaret edilmiştir. Sarayburnu, şehrin en önemli yeri olarak gösterilmiş, İstanbul'un nüfusu ise yaklaşık 1 milyon olarak belirtilmiştir. Macar Kalesi ve Poyrazburnu Kalesi'ne değinilen kısımda, kalelerin adının kökeninden bahsedilmiş ve kalelerin Karadeniz'den boğaza geçişteki önemine atıf yapılmıştır. Bükreş'le ilgili bölümde, şehrin konumu, içerisindeki mimarinin durumu bildirilmiş ve şehirde o dönem 60 civarında kilise olduğu aktarılmıştır. Bükreş şehri, genel anlamda Avrupalıdan ziyade Doğulu bir şehir olarak tanıtılmıştır. Belgrat'ı tanıtan kısımda, kentin Osmanlı ve Avusturya arasındaki ticaret ve siyasetteki önemi vurgulanmıştır. Yaklaşık 30 bin nüfusa sahip olduğu belirtilen Belgrat'ın iç işlerinde bağımsız dış işlerinde ise Osmanlı'ya bağlı olduğu vurgulanmıştır (Harper's Weekly, 1877: 400).

Dokuz bölümlü illüstrasyonun sol üstünde Sivastopol, hemen sağında Bükreş, sağ üstte Tiflis şehirlerine ait manzaralar vardır. Sol ortada İstanbul manzarası vardır. Manzarada Topkapı Sarayı'nın bazı birimleri ve Ayasofya gibi tarihi yapıların önemli eserleri görülmektedir.

Görsel 6. Anonim, "Balkanlar, Sarayburnu ve Boğaz'daki Savunma Yapıları", Ahşap gravür, 19 Mayıs 1877, Harper's Weekly, (<http> 8).

Sol altta, Karadeniz'den İstanbul Boğazı'na girişte, Anadolu yakasındaki önemli mevzilerden birisi olan Poyrazburnu Kalesi'nin bir gravürü

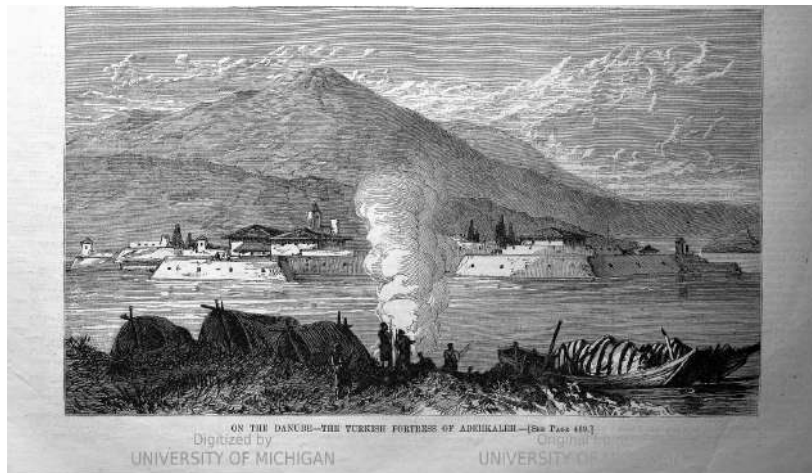
görülmektedir. Alt orta kısımda Belgrat, orta sağda topları denize dönük biçimde duran Macar Kalesi tasviri vardır. Sağ altta ise Anadolukavağı'ndaki savunma birimlerinden bir tasvir bulunmaktadır. İllüstrasyonda görülen kaleler, boğazdaki diğer savunma yapıları gibi oldukça sağlam tahkim edilmiş durumdadır.

Harper's Weekly'nin 23 Haziran 1877 tarihli sayısında, Tuna Nehri üzerindeki ilk Türk kalesi olan Adakale'yi gösteren bir gravür kullanılmıştır (Görsel 7). Kale, Rus bombardımanından korunan izole bir kale olarak tanıtılmıştır (Harper's Weekly, 1877: 489). Gazetede yer alan tasvirde, Adakale'nin genel durumundan ziyade buradaki savunma yapılarına dikkat çekilmiştir. Tuna'ya açılan top mazgallarının adanın savunmasında büyük öneme sahip olduğu bilinmektedir. Ayrıca gazetede bahsedildiği gibi izole bir alanda olması nedeniyle, adaya çıkarma yapmak isteyen düşman kuvvetleri için oldukça zorlu bir hedeftir.

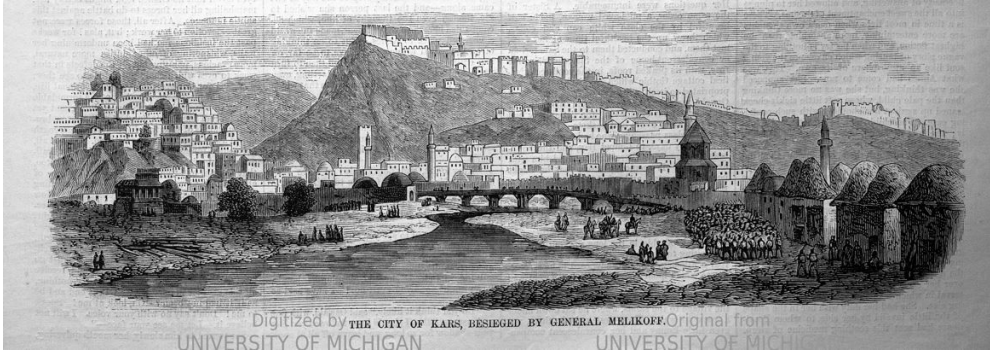
1691 yılında Osmanlı'nın hâkimiyet kurduğu, Tuna Nehri'ndeki Osmanlı mevzilerinden birisi olan Adakale, uzun yıllar içerisinde tahkim edilerek Demirkapı Boğazı'nın kontrolü için kullanılmıştır. Zaman zaman Avusturya ile Osmanlı ada hâkimiyeti konusunda karşılaşıp

da adanın kaderi 1923 yılında imzalanan Lozan Antlaşması ile çizilmiştir. Antlaşma neticesinde ada Romanya'ya geçmiştir. 1960'larda Adakale'de 750 civarında Türk'ün yaşadığı bilinmektedir. Ada, yakın dönemde Tuna üzerine inşa edilen baraj sonucu sular altında kalmıştır. Sular altında kalmadan önce adada bir kale, III. Selim Dönemi'nden bir cami ve Türkistanlı Derviş Miskin Baba'ya ait olduğu bilinen bir tekke bulunmaktaydı (Alptekin, 1988: 340-341; Özel, 2002: 227).

Harper's Weekly'nin 7 Temmuz 1877 tarihli sayısında, Kars şehrine ait bir panorama paylaşılmıştır (Görsel 8). Haberde, 1854'teki Kars kuşatmasından bahsedilmiş ve şehrin Türklerin doğu toprakları açısından kritik öneme sahip olduğu vurgulanmıştır. Verilen bilgilere göre: General Williams komutasındaki Osmanlı birlikleri yaklaşık 17.000 kişilik kuvvet ve 42 topla kenti savunurken Ruslar ise 35.000 asker ve 64 toptan oluşan askeri kuvvete sahiptir. General Williams komutasındaki Türkler, yardım gelene kadar olabildiğince kenti savunmayı ve direnmeyi düşünmüş, fakat gereken yardım ulaşamamıştır. Kente saldıran General Melikoff komutasındaki Ruslar, Türkler tarafından defalarca başarıyla püskürtülmüş fakat kış şartlarının durumu

Görsel 7. Anonim, "Adakale", Ahşap gravür, 23 Haziran 1877, Harper's Weekly, (http 9).

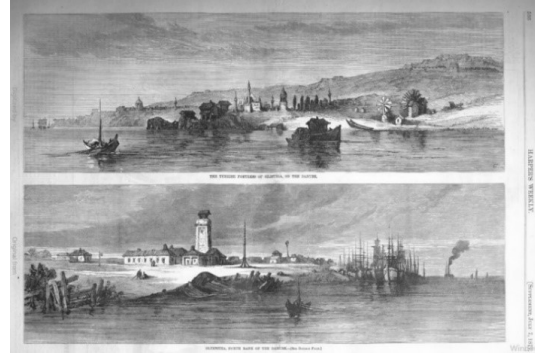
Görsel 8. Comte de Bourdonnaye, "Kars", Ahşap gravür, 7 Temmuz 1877, Harper's Weekly, (http 10).

zorlaştırması nedeniyle teslim olunmuştur (Harper's Weekly, 1877: 525).

Kars, Batılı seyyah ve sanatçıların Anadolu'da erken keşfettiği şehirlerden birisidir. Bunun nedenlerinin başında, şehrin Hıristiyanlığa dair derin geçmişi ve barındırdığı tarihi yerler gelmiştir (Sevin, 2006: 142). Gazetede yer alan panoramada, kale ve eteklerindeki yapılar ile çayın karşı kıyısındaki yerleşim yerleri görülmektedir. Kars Çayı'nın sağında Havariler Kilisesi/Kümbet Camii ve kilisenin hemen arkasında, sadece minaresinin seçilebildiği Kars Ulu Camii vardır. Sol kısımda, minareleri görülen iki yapıdan birisi Vaizoglu Camii, diğeri ise Laçın Bey Camii olmalıdır. Tasvir, ilk olarak 1854 yılında Kırım Savaşı sırasında Rus birlikleri Kars'a girdiği dönem, Comte de Bourdonnaye imzasıyla L'illustration Journal Universel'in 16 Eylül 1854 tarihli sayısında kullanılmıştır (L'illustration Journal Universel, 1854: 205). 93 Harbi sırasında, Ruslar Kars'ı tekrar işgal ettikleri için Harper's Weekly tarafından gravürün reproduksiyonu üretilmiştir.

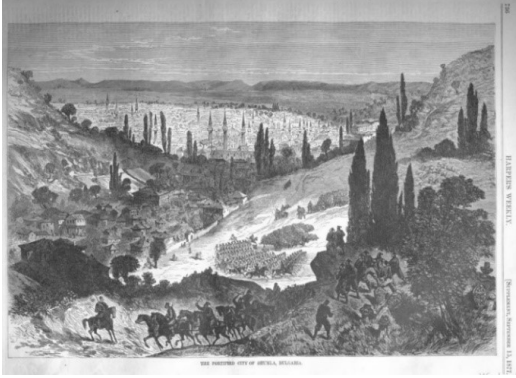
Harper's Weekly'nin 7 Temmuz 1877 tarihli sayısında, biri Bulgaristan'ın kuzeyinde, diğeri Romanya sınırında bulunan, Tuna kıyısındaki Silistre ve Oltenita şehirlerini gösteren iki bölümlü gravüre yer verilmiştir (Görsel 9). Gazete, Kırım Savaşı sırasında Tuna'daki muharebelere atıfta bulunmuş ve

Tuna etrafındaki şehirlerin Osmanlı-Rus Savaşı açısından önemi vurgulanmıştır. Silistre, sahip olduğu konum ve güçlü mevzileriyle Tuna'daki Osmanlı kontrolünün önemli merkezlerinden biri ve nehir üzerindeki en güzel şehir şeklinde tarif edilmiştir. Alttaki gravürde yer alan Oltenita ise en savunmasız şehirlerden birisi olarak nitelendirilmiştir (Harper's Weekly, 1877: 534).

Görsel 9. C. H., "Silistre ve Oltenita", Ahşap gravür, 7 Temmuz 1877, Harper's Weekly, (http 11).

C.H. imzalı iki bölümlü illüstrasyonun üst kısmında, Tuna Nehri'nden Silistre'yi gösteren çalışma yer almaktadır. Kenti gösteren gravürde, beş minare, yel değirmenleri, konutlar ve sağ üst kısımdaki tepede yer alan Mecidiye Tabyası seçilebilmektedir (Kiel, 2009: 205). Osmanlı-Rus Harbi sonrası imzalanan Ayastefanos Antlaşması'yla Bulgarlara devredilen şehrin, 1889 yılında yaklaşık yarısı Müslüman olan 10.650 nüfusa sahip ve 9 camisi olduğundan

Görsel 10. Anonim, "Şumnu", Ahşap gravür, 15 Eylül 1877, Harper's Weekly, (<http> 12).

söz edilmektedir (Kiel, 2009: 205). Günümüzde sadece Mecidiye Camii fonksiyonunu sürdürebilmektedir. Ayrıca Silistre surları da günümüze ulaşamamış, Mecidiye Tabyası ise 1970'de restore edilerek korunabilmiştir (Kiel, 2009: 205).

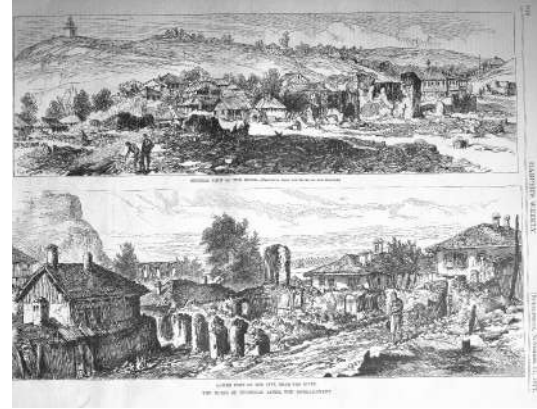
Harper's Weekly'nin 15 Eylül 1877 tarihli sayısında, Osmanlı'nın Bulgaristan'daki diğer şehirlerinden biri olan Şumnu'ya ait panoramaya yer verilmiştir (Görsel 10). Gazeteye göre şehir, Balkanların geçişinde pek çok kentin kavşağında olması yönüyle Varna ile aynı öneme sahiptir. Tepelerin arasından ovaya doğru bakıldığında, Şumnu'nun son derece pitoresk bir görünüme sahip olduğu belirtilmiştir. Yamaca doğru kademeli biçimde yükselen evlerin yatay bir çizgiyi andıran çatıları, adeta minarelerle kesilirmiş gibi görünmektedir. Kentteki önemli mekânlar; solda, vadinin yukarısındaki piyade kışlası ve Hükümet Konağı, karşı taraftaki süvari kışlası, cephanelik ve tepenin yukarısındaki yeni hastane şeklinde sıralanarak gravür üzerinden tarif edilmiştir (Harper's Weekly, 1877: 173-176).

Şumnu, Osmanlı için 93 Harbi'nin yönetildiği Balkanlardaki önemli merkezlerden olmuştur. Serdar-ı Ekrem Abdülkerim Paşa ve Ahmet Eyüp Paşa, kayda değer bir Balkan birliğiyle beraber Şumnu'da konuşlanmışlardır. Şumnu'da bulunan askeri kamp, Rumeli orduları askeri karargâhıdır

ve o dönem başında General Mehmet Ali Paşa vardır (L'illustration Journal Universel, 1877: 68).

Gravürde, Şumnu kenti iki tepenin arasından gösterilmiştir. Sağdaki tepelik alanda mezarlık bulunmaktadır. Tasvirin ön kısmında atlı Türk birlikleri ve birlik komutanları vardır. Vadiden görülen kentte, çok sayıdaki camiye ait olan minare gökyüzüne uzanmaktadır. Kentin arkasındaki ovada ise çadırların kurulu olduğu Osmanlı askeri karargâhı yer almaktadır.

Bir dönem kent merkezinde 63 caminin olduğu bilinmektedir. Fakat gravürde 19 adet minare saptanabilmiştir. Kaynaklarda 1889'da kullanılmakta olan veya boş bırakılan 47, 1920'de 25, 1959'da 15, 1972'de 9 caminin olduğundan bahsedilmektedir. Günümüze ise halk arasında Tombul Cami adıyla bilinen Şerif Halil Paşa Camii, Kilek Camii ve Tatar Camii ulaşabilmiştir (Yüksel, 1988: 470; Kiel, 2010: 229).

Görsel 11. C. R., "Niğbolu", Ahşap gravür, 17 Kasım 1877, Harper's Weekly, (<http> 13).

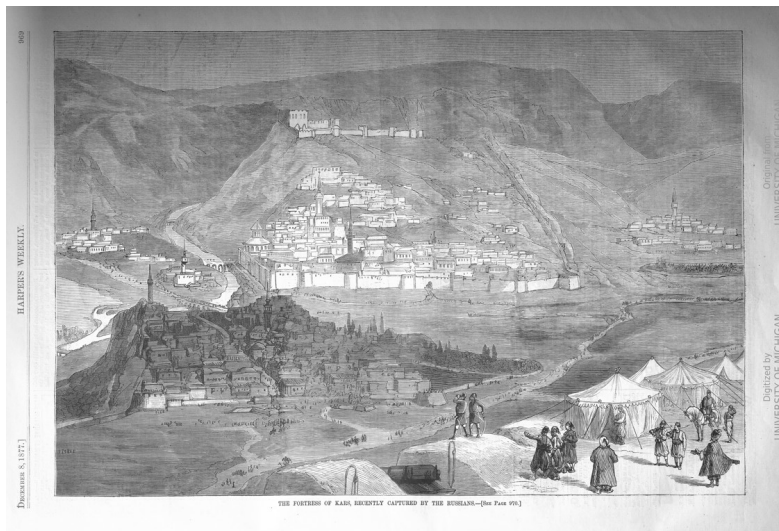
Harper's Weekly'nin 17 Kasım 1877 tarihli sayısında, Rus toplarının bombardımanı sonrası Niğbolu şehrinin durumunu gözler önüne seren iki gravüre yer verilmiştir (Görsel 11). Gazetede yer alan haberde, Mehmet Ali Paşa'nın 20.000 kişilik ordusuyla önemli bir mevziye taarruza geçtiği, fakat mağlubiyet nedeniyle Tuna Orduları Başkomutanlığı görevinden alındığı bildirilmiştir. Türk komutanları Ahmet Paşa ve Hasan Paşa'nın

aldığı karar neticesinde, 4000 kişilik birlik ve iki monitörle birlikte düşmana teslim olunmuştur. Rusların Niğbolu'da başarılı olmalarını sağlayan unsurların başında, Kazak süvari birlikleri ve Bulgarlardan oluşan yeni birlikler gelmektedir (Efe, 2006: 169). Muharebeler sonucunda çok sayıda Türk, Ruslar tarafından esir alınmış, büyük miktarda can kaybının yaşandığı esir kamplarındaki Türkler, Ruslar tarafından çeşitli işlerde kullanılmıştır (Ürkmez, 2020: 816-817). Teslimiyet Ruslar açısından önemli bir başarı olarak görülmüş, çünkü Niğbolu Balkanlardaki Rus kuvvetleri için tedarik ağı ve Tuna'yı geçiş açısından stratejik bir konumdadır (Harper's Weekly, 1877: 913-915). Rus ordularının Bulgaristan'a gelişinden önce Niğbolu, çoğu Türk, birkaç yüz İspanyol Yahudi'si ve Bulgar'ın bulunduğu yaklaşık 8000 nüfuslu, gelişen bir şehir olarak tanıtılmıştır (Harper's Weekly, 1877: 913-915; Kiel, 2007: 89).

C.R. imzalı iki bölümlü gravürün üst bölümünde, Tuna kıyısından gösterilen Niğbolu kenti yer almaktadır. Bombardıman sonrası evlerin büyük zarar gördüğü, ön kısımdaki konutların harabeye dönüştüğü anlaşılmaktadır. Enkaza dönüşen yapılarda Rus askerleri incelemelerde

bulunmaktadır. Alttaki gravürde ise enkaz arasında ilerleyen, Müslüman olması kuvvetle ihtimal yaşlı bir adam bulunmaktadır. Günümüze, II. Mahmut'un yeniden inşa ettirdiği bir kale kapısı, Ali Koç Baba Türbesi ve 18. Yüzyıldan kalma bazı Osmanlı mezar taşları ulaşmış olmasına rağmen Niğbolu'da Osmanlı Dönemi'nden pek az iz kalmıştır. 19. Yüzyılda meydana gelen üç Rus-Türk savaşı, tarihi eserlerin büyük oranda yok olmasına neden olmuştur. Öyle ki şehirdeki cami adları ve bazı medreselere sadece arşiv kaynaklarında rastlanabilmektedir (Kiel, 2007: 89).

Harper's Weekly'nin 8 Aralık 1877 tarihli sayısında bir başka Kars panoraması sunulmuştur (Görsel 12). Haberde, Türklerin Rusları durdurmak için Kars'taki muharebelerden önce gerçekleştirdiği istihkâmlar ve faaliyetlerden bahsedilmiştir. Kars'ta yer alan kaleler, tabyalar ve savunma birimlerinin barındırdığı kuvvetler aktarılmıştır. Gazete, 93 Harbi öncesi Rusların Kars'a gerçekleştirdiği geçmişteki saldırıları özetlemiş ve New York Tribune Gazetesi'nin konuyla ilgili makalesini okuyucusuna aktarmıştır. Muhtar Paşa komutasındaki Osmanlı kuvvetleriyle, General Melikoff komutasındaki

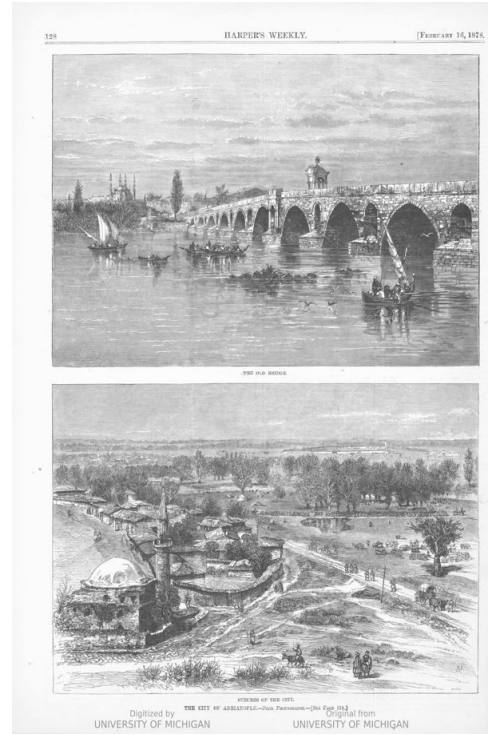

Görsel 12. Anonim, "Kars", Ahşap gravür, 8 Aralık 1877, Harper's Weekly, (<http> 15).

Rus birliklerinin Kars'taki şiddetli çarpışmalarına değinilmiş, Kars'ı kaybeden Türklerin Erzurum'a çekilmek zorunda kaldığı bildirilmiştir (Harper's Weekly, 1877: 970).

Güneydoğudan resmedilmiş gravürün solunda Kars Çayı görülmektedir. Sağ alt kısımda, yüksek bir alanda kurulu çadırların etrafında, kılık kıyafetlerinden Türk oldukları anlaşılan bir grup insan bulunmaktadır. Tepedeki iki asker, yüksek mevzi üzerinden dürbünle şehre bakar vaziyettedir. Sol alttaki Kars Çayı'nın sağında, tepelik alanda yerleşim yeri görülmektedir. Bu tepelik alandaki yerleşim yeri aslında yoktur. Burası sanatçının hayal gücünün bir ürünü olmalıdır. Bazı çalışmalar mevcut sanat eserlerinden ya da daha önce yayımlanmış başka gravürlerden esinlenerek üretilmektedir. Kars konulu bu çalışmada da benzer bir durum söz konusu olabilir. 1860 tarihli J. Godfrey imzalı sonradan J. Ramage tarafından reproduksiyonu yapılan gravür, küçük detaylar dışında benzer özellikler sergilemektedir. Yine 1878 yılında benzer açıdan resmedilmiş başka çalışmalar da bulunmaktadır. Fakat Harper's Weekly'de kullanılan bu gravürün nereden alındığı soru işaretidir. Ancak Comte de Bourdonnaye'in gravüründe (Görsel 8) görüldüğü gibi 1855 Osmanlı-Rus savaşıyla alakalı olan bir gravürden reproduksiyon olma ihtimali düşünülebilir (Sevim, 1996: 105; http 14).

Orta kısımda ise kale ve surların çevrelediği Kars şehri bulunmaktadır. Kalenin sağında, günümüzdeki adıyla Bayrampaşa Mahallesi civarının durumu, solunda ise Laçın Bey Camii civarı görülebilmektedir. Kale içerisinde yer alan yapılardan bazıları net olarak seçilebilmektedir. Havariler Kilisesi/Kümbet Camii bu yapılardan birisidir. Fakat yonca plan ile kare planın birleşimi olan kilise (Sağır, 2011: 70), yuvarlak planlı ve oldukça ince, kuleyle örtülü gibi resmedilmiştir. Detaylar göz önüne alındığında sanatçı, pitoresk bir görünüm

Görsel 13. C. M., "Edirne", Ahşap gravür, 16 Şubat 1878, Harper's Weekly, (http 16).

sunan Kars manzarasını, İstanbul konulu örneklerine sıklıkla rastlanan, hayal gücünde tasarlanan manzaralar olarak adlandırılan kapris tarzla resmetmiştir (İnankur, 2007: 287-298). Rus savaşlarının büyük zarar verdiği şehir, günümüzde iki farklı şehir gibidir. Üst kısımda eski kent ve düzlükte kurulan yeni şehir (Gündüz, 2001: 517).

Harper's Weekly'nin 16 Şubat 1878 tarihli sayısında, Edirne kentinin konu alındığı iki gravür okuyucuya sunulmuştur (Görsel 13). Haberde, kentin adının kurucusu Roma İmparatoru Hadrian'dan (MS 76-138) geldiği ve nüfusunun yarısını Türkler, kalanını ise Bulgar, Rum, Ermeni ve Yahudilerin oluşturduğu belirtilmiştir. Edirne'nin 1366-1453 yılları arasında Osmanlı Devleti'nin başkenti ve hâlihazırda Osmanlıların İstanbul'dan sonraki en önemli ikinci şehri olduğu ifade edilmiştir. Edirne'deki askeri savunma yapılarının işlevini yitirdiği, bu nedenle Plevne düştükten sonra

savunmadan boşaltıldığı vurgulanmıştır. Edirne Antlaşması'na (1829) atıfta bulunularak Rusların Edirne'de daha ağır bir antlaşma için masaya oturacağını tahmin edildiği söylenmiştir. Ayrıca haberde, Meriç/Mecidiye Köprüsü'nün Roma Devri eseri olduğu ifade edilmiştir (Harper's Weekly, 1878: 138).

C.M. imzalı iki bölümlü gravürün üst kısmında, Meriç/Mecidiye Köprüsü görülmektedir. Nehrin kıyısından resmedilen köprü, üzerindeki köşk ve sahnenin arka kısmında Edirne ile özdeşleşmiş eserlerin başında gelen Selimiye Camii (1566-1574) görülebilmektedir (Sav, 2019: 215). Tasvirde, 261 m uzunluğa sahip on iki gözlü köprü ve yuvarlak kemerli on bir boşaltma gözünden dokuzu seçilebilmektedir (Akçıl Harmankaya, 2018: 151). Alttaki gravürde ise şehrin kenar mahallelerinden bir manzara sunulmuştur. Sol alt kısımda tek kubbeli ve minareli bir cami, caminin arkasında da konutlar bulunmaktadır. Cami, kasnağı, duvar örgüsü, minaresi ve seyirciye bakan cephesindeki açıklıkları itibarıyla Süleyman Paşa Camisi'ni andırmaktadır. Sağ üst kısımda, Plevne'nin düşmesinin ardından Rus kuvvetleri Edirne'ye yöneleceği için bu bölgede kurulmuş, askeri karargâh olma ihtimali bulunan bir yapı vardır. Ayrıca gündelik işlerini sürdüren Edirne halkı da tasvirde görülebilmektedir.

SONUÇ

Çalışmada ele alınan Harper's Weekly'nin 1876-1878 tarihli sayıları içindeki Osmanlı kent tasvirleri, Türk kültürünün iki kıtadaki izlerini yansıtması açısından önemlidir. Gazetede kullanılan 13 ahşap gravür teknikli illüstrasyon üzerinde yapılan araştırma neticesinde, 6 gravürün sanatçıları hakkında bazı veriler elde edilmiştir. Önceki tarihli Hienrich Lang imzalı bir resim ve Comte de Bourdonnay'e ait gravürden reproduksiyonu üretilen iki gravür saptanabilmiştir (Görsel 1, 8). Buna ek olarak 4 gravürün altında yer alan, R. C.

H., C. H., C. R. C. M. şeklindeki paraf biçimli imzalar belirlenebilmiş, fakat sanatçıların kimliklerine ulaşılamamıştır (Görsel 3, 9, 11, 13). Edirne konulu gravürün fotoğraflardan yararlanılarak gravür edildiği belirlenmesine rağmen kimin fotoğrafı olduğuna dair bir bilgiye rastlanılmamıştır (Görsel 13). Kalan 7 eserle ilgili ise hiçbir bilgi olmadığı için bu gravürlerin kim ya da kimler tarafından yapıldığını saptamak eldeki verilerle olanaksızdır. Fakat Tersane Konferansı konulu gravürün sergilediği detaycı özellikler göz önüne alındığında, başka bir sanatçının eserinden yararlanılarak üretildiği fikri öne sürülebilir (Görsel 4). Ayrıca ikinci Kars gravürünün ise teknik özellikleri ve kapris görünümü, önceki döneme ait bir gravürden yararlanılarak tasvir edilmiş olabileceği ihtimalini düşündürmektedir (Görsel 12).

Gazetenin Osmanlı ve şehirlerine dönük yaratmaya çalıştığı algıya bakıldığında, özellikle İstanbul konulu üç gravür hakkındaki haberler, şehri övdüğü kadar, aynı zamanda yeren bir tutum da göstermektedir (Görsel 1, 4, 6). Öyle ki İstanbul hakkındaki önceki dönemlere ait kaynaklardan şehri yücelten tarzda yapılan atıflar, zaman zaman hakarete varan bir üslupla Harper's Weekly'nin köşe yazılarıyla çürütülmeye çalışılmıştır. Buna ek olarak gazetede verilen kimi bilgilerin hatalı veya yanlış olduğu görülmektedir. Mezarlıklara dikilen servilerin doğum ve ölümle ilişkilendirilerek İslamiyet açısından bir kural gibi sunulması ve Meriç/Mecidiye Köprüsü'nün Roma Dönemi'nden kalma bir eser gibi takdim edilmesi, gazetenin verdiği bilgiler arasındaki göze çarpan hatalardır (Görsel 4, 13). Servi ağacı ölüm ve doğumla ilişkili olarak görülse de her doğum ve ölümle birlikte servi ağacının dikildiğine dönük bir bilgi mevcut değildir. Müslümanlıkla bağdaştırılan servinin inanç dışında, bilimsel yönden mezarlıklarda kullanımının yararları da bilinmektedir (Gökler, 2018: 2104-2105; Doğanay, 2004: 136; Çetin,

2019: 1192).

Roma ve Bizans dönemlerinde mutlaka Meriç Nehri üzerinde köprüler yer almıştır, fakat gravürdeki köprü Osmanlı Dönemi'ne aittir. Hoca Sadeddin'den aktaran Semavi Eyice, köprünün olduğu civardaki ilk eserin ahşaptan ve I. Murad Dönemi'nde yaptırıldığını işaret etmektedir. II. Mahmud'un ziyareti sırasında kâgir bir köprü yapılması planlanmış, Sultan'ın vefat etmesi nedeniyle köprü ancak oğlu Sultan Abdülmecid'in emriyle 1847'de tamamlanabilmiştir (Eyice,1994: 437; Akçıl Harmanakaya, 2018: 151).

Harper's Weekly'deki Çanakkale Boğazı, İstanbul Boğazı, Adakale, Silistre, Edirne ve Kars konulu gravürlerde, 1877-1877 Osmanlı-Rus Savaşı (93 Harbi) sırasında Osmanlı'nın stratejik açıdan önemli savunma birimlerinin resmedilmiş olması düşündürücüdür (Görsel 3, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13). Özellikle Çanakkale ve İstanbul Boğazı'ndaki kaleler ve tabyaların, uzak bir mesafeden ve denizden resmedilmiş olması, Harper's Weekly'nin olası bir İstanbul işgali beklentisini yansıtmaya olarak yorumlanabilir. Osmanlı açısından stratejik öneme sahip yerlere ait tasvirlerin, savaşla eşzamanlı olarak New York merkezli bir gazete şirketinin dahi eline geçmiş olması, harp sırasında Rusların elindeki kaynakların niteliği ve niceliği konusunda fikir verebilir.

Balkanlardaki Osmanlı şehirlerinin savaş neticesinde uğradığı yıkım, Niğbolu'nun yaşadığı bombardıman sonrasında ait gravürle net biçimde görülebilmektedir (Görsel 11). Uzun yıllar Osmanlı himayesindeki Balkan şehirlerinde yer alan Türk-İslam kültürel mirasının, şehirler elden çıkmasıyla sistematik biçimde karşılaştığı tahribat illüstrasyonlar vasıtasıyla okunabilmektedir. Günümüze kısıtlı sayıda ulaşan mimari eserlerin izlerini gazetede tasvirlerde görmek, kültürel belleğimiz açısından illüstrasyonlu gazetelerdeki çalışmaların değerini ispat etmektedir. Türk

tarihi açısından her dönem oldukça kıymetli olan İstanbul'un yanı sıra, devletin bir önceki başkenti Edirne, ülke savunmasındaki stratejik öneminden dolayı Çanakkale, geçmişte Osmanlı sınırları içerisinde yer alan Şumnu, Silistre, Adakale, Niğbolu kentleri ve Doğu Anadolu'nun kilit şehirlerinden birisi olan Kars'ı gösteren gravürler gibi başka gazetelerdeki daha niceleri, yapılacak çalışmalar ile literatüre kazandırılmalı ve değerlendirilmelidir. Bu yönüyle Amerika ve Avrupa'nın çeşitli ülkelerinde, çeşitli tekniklerde üretilmiş olan gazete ve dergi illüstrasyonları, doğrudan bir çalışmanın konusu olabileceği gibi, farklı disiplinler için çalışmaları destekleyebilecek son derece önemli belgeler olma özelliğini ortaya koymaktadır.

KAYNAKLAR

- Akçıl Harmankaya, N. Ç. (2018). Edirne Meriç/Mecidiye Köprüsü ve Üzerindeki Figürlü Taş Süslemeler. *Art-Sanat*, (10), 148-167.
- Alptekin, C. (1988). *Adakale. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (1), 340-341.
- Arslan Sevin, N. (2006). *Gravürlerde Yaşayan Osmanlı*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Aydın, M. (1994). *Doksanüç Harbi. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (9), 498-499.
- Aytar, İ. (2015). *Fener Balat Historical Buildings and Protective Urban Renewal Principles. Erkartal. Fill in the Blanks - Fener-Balat Workshop, İstanbul: 47-71, Ş. Öymen Gür-A. Nilay Evcil-Pınar Öktem (Eds.)*.
- Beyazıt, M., Çelemeoğlu, Ş. ve Atıcı, A. (2021). *Denizli-Kale Yukarı Mezarlık'ta Osmanlı Geleneğini Devam Ettiren Cumhuriyet Dönemi Mezar Taşları*. (Ed.) Y. Beyazıt, Ankara: Nobel Bilimsel Eserler.
- Bölüköğlu, H. (1990). *Çelik Kalemlerle Kazıma (Burin Engraving) Yönteminin Tarihi ve Gelişimi*. Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 5 (1), 155-159.
- Çetin, O. (2019). *Osmanlı Mezar Taşlarında Bitkisel Motifler Etrafında Gelişen Kültür ve İnanç Dünyası: Eyüp Örneği. International Journal of Social Humanities Sciences Research*, 36, 1189-1197.
- Daşçı, S. (2007). *Bir Gravür Ustası Stefano Della Bella; Üslubu, Yapıtları ve Doğulu İmgesine Yaklaşımı. Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 4 (1), 1-24.
- Daşçı, S. (2006a). *Delacroix'nın Fırçasından Osmanlılar. Sanat Tarihi Dergisi*, 14 (1), 61-78.
- Daşçı, S. (2006b). *Doğu'nun Kâşifi; Alexandre-Gabriel Decamps. Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Dergisi*, (9), 142-156.
- Dawson, J. (1981). *The Complete Guide to Prints and Printmaking Techniques and Materials*. New York: Excalibur Books.
- Doğanay, A. (2004). *Türklerde Ahiret İnançının Mezar Yapı ve Bezemelerine Tesiri*. (Ed.) B. Mahir ve H. Katipoğlu, *Sanat ve İnanç II içinde (127-140)*, İstanbul: Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Matbaası.
- Doyle, S., Grove, J. and Sherma, W. (2018). *History of Illustration*. New York: Bloomsbury Publishing.
- Efe, A. (2006). *Silistre Eyaletinde Osmanlı-Rus Savaşları Küçük Kaynarca'dan Berlin'e*. OTAM, (19), 139-174.
- Eldem, E. (2019). *Kapaktaki Abdülhamid. Toplumsal Tarih Dergisi*, (301), 4-8.
- Eldem, S. H. ve Akozan, F. (1982). *Topkapı Sarayı Bir Mimari Araştırma*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Emecen, F. (2010). *Süleyman Paşa. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (38), 94-96.
- Erzen, J. N. (1997). *İllüstrasyon. Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi*, (2), 841.
- Eyice, S. (1993). *Çanakkale Hisarı. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. (8), 203-205.
- Eyice, S. (1994). *Edirne-Mimari. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (10), 431-442.
- Eyice, S. (2001). *Kale. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (24), 234-242.
- Germaner, S. and İnankur, Z. (2002). *Constantinople and the Orientalists*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Gökler, B. M. (2018). *Kocaeli Çeşmelerinde Batı Etkili Süslemeler*. (Ed.) H. Selvi, İ. Şirin, M. B. Çelik, A. Yeşildal ve R. Narin, *Uluslararası Çoban Mustafa Paşa ve Kocaeli Tarihi-Kültürü Sempozyumu IV Bildirileri İçinde (2097-2127)*, Kocaeli: Kocaeli Büyükşehir Belediyesi, Kültür ve Sosyal İşler Dairesi Başkanlığı Yayınları.
- Gretton, T. (2000). *Difference and Competition: the Imitation and Reproduction of Fine Art in a Nineteenth-Century Illustrated Weekly News Magazine. Oxford Art Journal*, 23 (2), 145-162.
- Gündüz, T. (2001). *Kars. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (24), 515-518.
- Mott, F. L. (1938). *A History of American Magazines 1850-1865*, Oxford: Oxford University Press.
- Harper's Weekly*, 22 Nisan 1876, 328-329.
- Harper's Weekly*, 24 Şubat 1877, 153.
- Harper's Weekly*, 21 Nisan 1877, 319-320.
- Harper's Weekly*, 19 Mayıs 1877, 400.
- Harper's Weekly*, 23 Haziran 1877, 489.

- Harper's Weekly, 7 Temmuz 1877, 525.
- Harper's Weekly, 15 Eylül 1877, 173-176.
- Harper's Weekly, 17 Kasım 1877, 913-915.
- Harper's Weekly, 8 Aralık 1877, 970.
- Harper's Weekly, 16 Şubat 1878, 138.
- İnankur, Z. (2007). *İstanbul Kaprisleri*. (Ed.) L. Sunar, *Uluslararası Oryantalizm Sempozyumu içinde (287-298)*, İstanbul: İBB Kültürel ve Sosyal İşler Daire Başkanlığı Kültür Müdürlüğü Yayınları.
- İnankur, Z.ve Renda. (2008). *Düşlerin Kenti: İstanbul*. İstanbul: Pera Müzesi Yayını.
- Kiel, M. (2007). Niğbolu. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (33), 87-89.
- Kiel, M. (2009). Silistre. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (37), 203-205.
- Kiel, M. (2010). Şumnu. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (39), 227-230.
- Kutlu, S. (2007). *Milliyetçilik ve Emperyalizm Yüzyılında Balkanlar ve Osmanlı Devleti*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- L'Illustration Journal Universel, 16 Eylül 1854, 20.
- L'Illustration Journal Universel, 04 Ağustos 1877, 68.
- Necipoglu, G. (2014). 15. ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı Mimari, Tören ve İktidar. (Çev.) R. Sezer, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Özel, S. (2002). Tuna'da Bir Türk Adası: Adakale. *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, 1 (1), 227-250.
- Özkurt, M. Ç. (2016). *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Başkent İstanbul'da Ekonomi, Siyaset ve Mimarlık İlişkileri*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. İstanbul: Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Sağır, G. (2011). Kars Surp Arakelots Kilisesi (Kars Katedrali/Havariler Kilisesi/Kümbet Camii). *Anadolu ve Çevresinde Ortaçağ-AKVAD*, 5 (5), 69-112.
- Sav, M. (2019). *Topografik Etmelerin İzinde: Edirne Selimiye Külliyesi*. *Vakıflar Dergisi*, (52), 205-229.
- Sevim, M. (1996). *Gravürlerle Türkiye, 1*, Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Sevim, M. (1996). *Gravürlerle Türkiye, 2*, Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Sözen, M. ve Tanyeli, U. (2011). *Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Tétu, J.-F. (2008). *L'Illustration de la presse au XIXe siècle*. *Semen*, (25). <https://journals.openedition.org/semen/8227> (Erişim Tarihi: 04.04.2022).
- Toprak, S. (2013). *Osmanlı-Avrupa İlişkileri Çerçevesinde Sırbistan'ın Bağımsızlığı*. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4 (24), 348-353.
- Turani, A. (2015). *Sanat Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Ürkmez, N. (2020). *Savaşın Öteki Yüzü: Romanya'daki 93 Harbi Esirleri*. *Belleten*, 84, (300), 789-824.
- Wigan, M. (2012). *Görsel İllüstrasyon Sözlüğü*. (Çev.) M. E. Uslu, İstanbul: Literatür Yayınları.
- Yüksel, İ. A. (1988). *Bulgaristan'da Türk Mimari Eserleri*. *Vakıflar Dergisi*, (20), 468-474.
- Yüksel, İ. A. (2009). *Sultan Selim Camii ve Külliyesi*. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (37), 513-516.

İnternet Kaynakları

- http 1. http://www.circopedia.org/Heinrich_Lang (Erişim Tarihi: 21.11.2021).
- http 2. <https://inlibris.com/item/bn44541/> (Erişim Tarihi: 21.01.2022).
- http 14. <https://www.meisterdrucke.fr/fine-art-prints/John-Ramage/39619/Kars,-grav%C3%A9-par-J.-Godfrey,-v.1860.html> (Erişim Tarihi: 25.02.2022).

Görsel Kaynaklar

- Görsel 1. (http 3), 3. (http 5), 4. (http 6), 5. (http 7), 6. (http 8), 7. (http 9), 8. (http 10), 9. (http 11), 10. (http 12), 11. (http 13), 12. (http 15), 13. (http 16), Harper's Weekly, Hathitrust, <https://catalog.hathitrust.org/Record/000061498> (Erişim Tarihi: 09.10.2021-04.06.2022).
- Görsel 2. (http 4) https://inlibris.com/de/item/bn44541_de/ (Erişim Tarihi: 09.03.2022).